

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 144 2023

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2024 och för recensioner 1 september 2024. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–43–8

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2024

teriens materialitet. Ta till exempel diskussionerna i avhandlingens sjätte kapitel om sammankopplingen mellan mor och hav; där den kvinnliga kroppen likväl som kulturella innebörder av begreppet mor inbegrips i analysen, bortser Lindbo från havets materialitet. Vad är vatten? Vad är skillnaden mellan saltvatten, sötvatten och dy? Hur mycket av jordens yta täcks av vatten? Hur mycket av människokroppen består av vatten? Vad lever i vatten, och i vad lever vatten? Om svaren på dessa och liknande frågor hade inbegripits i analysen hade det varit helt i linje med Lindbos analysapparat och hjälpt oss att i än högre grad rikta uppmärksamheten mot den mer-än-mänskliga världen.

Slutligen vill jag påpeka att avhandlingen är extremt välskriven, ja ibland snudd på poetisk. En något högre grad av precision i uttrycken kanske hade varit önskvärt; å andra sidan förefaller Lindbos sätt att skriva motsvara hennes inkännande, öppna och prövande förhållningssätt till de litterära texter hon arbetar med. Dessutom tar hon i dispositionen igen den stringens och exakthet som språket möjligtvis saknar. Om avhandlingens formalia är inte mycket att säga: enstaka korrekturfel har smugit sig in här och där, i något fall saknas en röstmarkör, i ett annat ett ord i ett citat. Ingenting som försvårar förståelsen eller går utöver det vanliga. Däremot anser jag att avhandlingens titel är något missvisande, då den i alltför hög grad riktar uppmärksamheten mot den metod Lindbo utvecklar. "När bakgrunden blir förgrund: en ekomateriell analys av kön, ålder och kolonialism i efterkrigstidens svenska prosa" hade enligt mig varit en mer rättvisande titel – men onekligen betydligt tråkigare.

Sammanfattningsvis är *Den sinnliga uppmärksamheten: materiellt ekokritiska läsningar av svensk prosa från antropocen* en ambitiös, välskriven och innovativ avhandling som ger nya perspektiv på några av den svenska efterkrigstidens mest komplexa och hyllade författarskap, nämligen Stig Dagerman, Birgitta Trotzig och Mare Kandre. Genom en läsart som uppmärksammar bakgrunden istället för förgrunden sker en omfokusering från människan och hennes existentiella och psykoanalytiska belägenhet, till den mer-än-mänskliga omgivning som i Lindbos analyser tillskrivs potentiell agens, kreativitet och mobilitet. På så vis utkristalliseras andra perspektiv på de litterära texterna än vad som har varit fallet i den tidigare forskningen. Mina största invändningar har varit bristen på historisk och litteraturvetenskaplig contextualisering samt diskrepansen mellan kappa och artiklar i av-

seende till centrala teoretiska begrepp, men jag vill understryka att dessa påpekanden inte alls förminska det faktum att Lindbos avhandling förutom att bidra med nya förståelser av de författarskap som studeras dessutom påvisar vad det pågående paradigmskiftet från humanism till posthumanism kan innebära för litteraturvetenskapen som ämne. Omfamnandet av eklekticism och kreativitet är övertygande, kunnigt och modigt, ja, stundtals djärvt, och avhandlingen erbjuder därmed en mångfald olika möjligheter för andra forskare att ta vid där Lindbo slutar.

Ann-Sofie Lönngren

Linus Ljungström, *Jordnära ordbrottningar. Bygdeskildringar som modernistisk ordkonst hos Stina Aronson, Tage Aurell, Stig Dagerman och Sara Lidman*. Uppsala universitet. Ellerströms. Malmö, 2023.

Linus Ljungströms doktorsavhandling *Jordnära ordbrottningar. Bygdeskildringar som modernistisk ordkonst hos Stina Aronson, Tage Aurell, Stig Dagerman och Sara Lidman* (2023) utgår ifrån ett uttalande av litteraturkritikern Sigvard Mårtensson, som i *Bonniers Litterära Magasin* 1953 uppmärksammar den "avantgardistiska position folklivsskildringen intar i vår nya berättarprosa" (s. 13). Detta är en anmärkningsvärd observation menar Ljungström, mot bakgrund av att folklivs- eller bygdeskildringen vanligtvis har uppfattats som en formellt traditionell och pejorativt provinsial genre, med lågt kapital på det litterära värdefältet, medan det modernistiska avantgardet förknippats med idealiserat nyskapande och en utmanande hållning till konventioner och normer. Syftet med Ljungströms avhandling klarläggs då vara att "undersöka denna förment avantgardistiska bygdelitteratur med fokus på fyra författare som kring decennieskiftet 1950 skapade säregna verk med bygdemiljön i centrum: Stina Aronson (1892–1956), Tage Aurell (1895–1976), Stig Dagerman (1923–1954) och Sara Lidman (1923–2004)" (s. 15). Denna övergripande syftesformulering förtydligas på två vis. För det första, förklarar Ljungström, ligger fokus på att "klarlägga hur bygden, i synnerhet betraktad som språklig, social miljö, har använts som litterärt material, diskursivt och narratologiskt, i en medveten konstnärlig praktik, en poetik" (s. 15). För det andra avser avhandlings-

författaren att undersöka ”huruvida författarskapen delar så pass många egenskaper att det är rimligt att tala om en litteraturhistorisk strömning” (s. 15), en inriktning som motiveras i relation till en föregiven lucka i litteraturhistorieskrivningen: ”Det saknas ännu ett helhetsgrepp som undersöker författarskapen i förhållande till varandra som del i en eventuell, större strömning. Den här studien kan ses som ett inledande försök till en sådan helhetssyn” (s. 16).

Avhandlingen består av sju kapitel: en inledning, ett kapitel som redogör för teoretiska utgångspunkter, fyra analyskapitel samt en slutdiskussion. I inledningskapitlet påpekar Ljungström vagheten i det försök till en helhetssyn på den samtida bygdeskildringen under beteckningen ”nyprovinsialism”, som Lars Bäckström stod för under 1950-talet, och går sedan vidare till ett avsnitt om materialavgränsning. Urvalskriterierna är inte explicit uttryckta, men framgår ändå mellan raderna. Det som är gemensamt för de fyra fokuserade författarna är att de fick sina genombrott under en kort period från andra världskrigets slut till början av 50-talet, det vill säga under den period som Bäckström kallar ”den legendartade bygdeskildringens renässans” och i vilken Ljungström placerar just den avantgardistiska bygdeskildringen. Alla fyra författare skrev vidare, förklarar Ljungström, bygdeskildringar med högt ställda konstnärliga ambitioner, och alla fyra författare rörde sig i olika modernistiska kretsar och tog intryck av modernistisk litteratur. Vi har alltså ett kriterium som har med tidsperiod att göra och två som rör författarna som personer, i termer av såväl intryck som avsikt. När Ljungström diskuterar ett par av de författarskap som inte kommit har med, Thorsten Jonsson och Sven Rosendahl, uppenbarar sig ytterligare ett par urvalskriterium. Jonssons novellsamlingar från sekelskiftet 1940 kan utan tvekan betraktas som modernistiska bygdeskildringar, heter det, men Ljungström ser samtidigt Jonssons experimentella grepp som programmatiskt överflyttade från amerikanska inspirationskällor som Hemingway och Faulkner. Formen hos Jonsson uppstår helt enkelt inte ur bygdemiljön på samma organiska sätt, menar avhandlingsförfattaren, som hos de fyra författare han valt att undersöka. Här har vi alltså närmast ett estetiskt kriterium. När det kommer till Sven Rosendahl vidgår Ljungström att författarskapet i fråga borde ha inkluderats i materialet, men att det fallit bort till förmån för Dagerman, vars roman visserligen inte lika tydligt ansluter sig till strömningen,

men just därför anförs vara intressant att studera, för att tydliggöra strömningens ”förhållanden och gränser” (s. 27). Här har vi alltså något som kunde kallas ett historie-metodologiskt kriterium.

Vad gäller modernismbegreppet, som med hjälp av i första hand äldre forskning avhandlas i inledningskapitlets följande avsnitt, lägger Ljungström fokus på begreppets obestämdhet. Här betonas ändå att modernismens poundska credo ”make it new” inte nödvändigtvis handlar om ren nyhetsjakt, utan också kan ta sig uttryck som ett tillbakagripande omskapande av äldre former och uttryck. I linje med Toril Moi betraktas inte heller modernism som motsatsen till realism, utan snarare i kontrast till verklighetsfrånvänd idealism. Så poängteras den modernistiska gestaltningens utgångspunkt i den vardagliga erfarenheten, med sammanhängande motiv som tomheten i den moderna tillvaron, förlusten av abstrakta ideal att tro på och svårigheten att verkligen förstå en annan människa.

Det andra ledet i begreppet ’modernistisk bygdeskildring’, det vill säga landsbygdsskildringen, ges en historisk översikt i det följande avsnittet, där vi från den pastoral traditionen hamnar i en beskrivning av den realistiska landsbygdsskildringen, ofta dock med idealiserande förtecken, som tar fart från 1700-talets slut. En mer framskjuten plats i kanon får landsbygdsskildringen i och med det moderna genombrottets naturalistiska gestaltningar, och vidare in på 1890-talet nämner Ljungström dels hur hembygden blir centrum för nationalromantiska tendenser, dels hur Gustaf Frödings lyrik, med sina inslag av dialekt och inlevelse i den folkligt underhållande berättaren, blir en viktig föregångare för den strömning som avhandlingen fokuserar.

Under 1900-talet får vi en arbetarlitterär tradition, och många arbetarskildringar var också landsbygdsskildringar. Ljungström påpekar att vissa av dessa skildringar också framträder som experimentella. På 1930 och -40-talen etablerar sig också den brett spridda bonderomanen, med den driftige bonden som hjälte. Bonderomanen, med Sven Edvin Salje som en typisk representant, präglas ofta, menar Ljungström, av en idealistisk grundsyn, där landsbygden framstår som den positiva motpolen till urban modernitet, alienation och rotlöshet. De författare som Ljungström undersöker står vid sidan av denna den moderna landsbygdsskildringens huvudfåra. Under 40-talets gång får vi helt enkelt, anmärker avhandlingsförfattaren, landsbygdsskildringar som gör upp med det traditionella formsprå-

ket och den idealistiska grundsynen, som framträder som mer krävande och egenartade vad gäller såväl stil som tematik.

I det andra kapitlet redogör Ljungström för de teoretiska utgångspunkterna för undersökningen. Här görs för det första klart att avhandlingens litteratursyn vilar på pragmatisk grund och att litteratur därmed betraktas som en samling språkspel som hålls samman genom intertextualitet och familjelikheter. Som terminologi antyder aktualiseras här den sene Wittgenstein, och begreppen 'språkspel' och 'familjelikheter' ges också grundläggande förklaringar. Mot den bakgrunden beskrivs litteratur som olika meningsfulla handlingar som utförs inom ramen av ett visst språkspel. Litteraturen är så, liksom alla språkspel, en *aktivitet* som regleras av en uppsättning regler eller konventioner, men litteraturen skiljer sig från andra språkspel genom att ha särskilt tillåtande möjligheter, menar Ljungström: "även i sina mest konventionella former tillåter litterära språkspel många drag som hade förefallit orimliga och nonsensartade i andra sammanhang" (s. 47). Med allt detta sagt påpekar Ljungström – utan att egentligen förklara varför – att denna Wittgensteinska terminologi i huvudsak kommer att användas som verktyg för att beskriva gestaltningen av språkspel i de studerade verkens fiktionella världar, och alltså inte hur det språkspel som är den modernistiska bygdeskildringen fungerar.

Istället ger Ljungström i det efterföljande avsnittet en beskrivning och definition av genren bygdeskildring, som han med Josephine Donovan förstår som en återgivning fokuserad på en särskild geografisk plats och dess traditionella vanor, liksom platsens fysiska och kulturella miljö och dess regionala dialekt. Därefter tas två aspekter av den bygdespråkliga gemenskapen upp, nämligen dialekt och skvaller. Vad gäller återgivningen av dialekt i skönlitteratur nämns här tre viktiga funktioner eller effekter. För det första kan dialektåtergivning ha en realistisk-autentisk funktion, för det andra kan den fungera komiskt-humoristiskt, och för det tredje kan den ha en arkaisk-högtidlig effekt. Till dessa funktioner lägger Ljungström, med stöd av Thomas O. Beebe, också en fjärde funktion, nämligen *främmandegöring*. När dialektåtergivning blandas med standardspråk kan helt enkelt effekten bli att språket som sådant sätts i främmandegörande fokus. Skvaller ser avhandlingens författare som en aspekt av 'byandan', det vill säga det abstrakta, kollektiva tänkesätt som fiktionsgestalterna har internaliserat eller måste förhålla sig till. Skvallret trade-

rar, skapar och återskapar sociala normer och fungerar på så vis som en social kontroll som stärker bygemenskapen, men som också ordnar kollektivet i termer av makt och status, där skvallerproducenten får ett övertag.

Teorikapitlet avslutas med några korta anmärkningar om narratologi, där begreppscluster som 'berättare', 'fokalisator' och 'aktör' tas upp, men där fokus ligger på olika typer av berättande, inte minst på fritt indirekt tal eller *erlebte Rede*.

Dessa är alltså grunderna för den undersökning som sedan följer, där vi i fyra kapitel får ta del av den modernistiska bygdeskildringen som den tar form i fyra verk: Stina Aronsons *Hitom himlen* från 1946, Tage Aurells berättarkonst med fokus på "Pingstbrud" från 1949, Stig Dagermans *Bröllopsbesvär* från 1949 och Sara Lidmans *Tjårdalen* från 1953. Upplägget i dessa kapitel följer i stort sett samma modell: En inledande kontextualisering, med författarbiografiska anmärkningar, en inplacering av det aktuella verket i författarskapet, några anmärkningar om det kritiska mottagandet samt noteringar om relevant tidigare forskning. Här ges också ett innehållsreferat och en presentation av vad Ljungström kallar författarnas "språkpoetik", följd av de mer analytiska och tolkande stegen, där vi delges narratologiska anmärkningar om berättarsituation, fokalisering och återgivning av yttranden, med fokus på förhållandet standard-svenska och dialekt, samt analyser av byandans och skvallrets roll i fiktionsvärlden. Alla kapitel innehåller även avsnitt där centrala motiv i respektive verk lyfts fram, motiv som ofta kopplas samman med de motivfärer som i inledningen presenterats som återkommande i den modernistiska prosan.

Vad gäller Aronsons *Hitom himlen* kommer Ljungström fram till att skildringen av den flerspråkiga tornedalska miljön framför allt fixerar det språkliga och den sociala interaktionen som viktiga motiv. Finskan främmandegör de banala, repetitiva ord och språkhandlingar som brukas i vardagskommunikationen och i Aronsons sätt att framställa gestalterna spårar också avhandlingens författare en samtidigt solidarisk och osentimental hållning från författarens sida. Ett centralt problem som behandlas i romanen, menar Ljungström, är människors förmåga eller oförmåga att mötas och kommunicera med varandra. Aronson skildrar en pendling mellan en individualistisk vilja till frigörelse och en önskan att underkasta sig gemenskapens normer.

I kapitlet om Tage Aurell fokuseras som sagt var framför allt den klassiska novellen "Pingst-

brud” och Ljungström lyfter fram den koncentrade framställningen av vardagspråket, framför allt i byskvallrets form, som central för Aurells stil. Berättaren hos Aurell framträder helt enkelt som en skvallerproducent som med vaga anspelningar som etablerar tomrum som pekar mot den avsedda innebörden utan att direkt benämna den. I novellen skildras skeendena kring en ung kvinnas död genom bygdens olika grupperingars perspektiv, vilket lyfter fram en dynamik mellan individ och kollektiv. Ett viktigt motiv i ”Pingstbrud”, liksom i Aurells övriga författarskap är, menar Ljungström, individens ensamhet, och oförmågan att ta sig ur denna ensamhet. Språket framträder som medlet att trots allt få kontakt. Samtidigt som Aurell gång på gång visar hur människor misslyckas med att nå varandra, hävdar Ljungström att Aurells sätt att skriva, i en sorts avlyssnandets form, visar på ett korrektiv och en möjlighet att trots allt skapa yttranden som är fyllda av betydelse.

Stig Dagermans *Bröllopsbesvär* beskriver Ljungström som en hejdlös bygdeburlesk, där framträdande grepp är bruket av ordspråk, klichéer och återkommande fasta fraser. Vardagsnära språkliga uttryck lyfts fram och överhuvudtaget präglas framställningen av en från standardspråket avvikande, dialektal stil, där gränserna mellan berättare och aktör, liksom gränserna mellan direkt, indirekt och fri indirekt anföring är uppluckrade. Ljungström gör gällande att folklustspelet har varit en avgörande impuls för romanens burleska inslag, där emellertid det för Dagerman typiska ångestmotivet gör att de komiska inslagen snarast förstärker de skildrade människornas tragiska tillvaro. Liksom hos Aronson och Aurell har vi hos Dagerman ett framträdande ensamhetsmotiv, som ges enfass av att berättarperspektivet koncentreras på de enskilda individerna. Här framställs inte byandan som en stabil kollektiv gemenskap; i grunden är individen hos Dagerman ensam med sin längtan efter gemenskap. Bruket av ordspråk och klichéer ger också denna bild av människan en allmängiltig karaktär.

Kapitlet om Sara Lidmans *Tjårdalen* avviker en smula från de tidigare i så måtto att Ljungström här arbetar tydligare med frågan om hur det aktuella verket förhåller sig till de övriga i undersökningen. Här påpekas till exempel att Lidmans roman är den i materialet som går längst i bruket av dialekt i framställningen, som inte bara används i förmedlingen av yttranden utan också starkt präglar berättarens relation. Inte minst detta gör att vi får en påtag-

lig glidning och osäkerhet vad gäller berättarsituation och fokalisering, liksom mellan det individuella och det kollektiva, där det senare också förstärks genom polyfona montage, där bygdens röster och skvaller kommer till tals. Lidman använder sig också av typografiska effekter, där Ljungström tar upp bruket av versaler och bindestreck, men särskilt kursiveringen som grepp, ett grepp som används såväl konventionellt – för att markera intertexter och tydliggöra enfass – men också mer särpräglad, för att markera sammanhang inom verket och även för att, i något fall, bredda tilltalet så att det inbegriper läsaren. Ljungström påpekar att Lidmans roman, liksom de övriga verken i studien, ställer bygden i centrum, men att hon på ett mer genomfört vis gör denna konkreta bygd till en bild av människogemenskapen i allmänhet. Liksom i de övriga verken finns, anför det, en vittgående omsorg när det kommer till att skildra de vardagliga diskurserna, men också vad gäller att främmandegöra och på så vis blottlägga dessa sociala samspel. Avhandlingsförfattaren menar också att det hos Lidman finns en moralisk hållning som värnar om de utsatta och undanskuffade, en solidarisk hållning som förvisso kan anas hos de övriga författarskapen, men som här blir explicit utskrivet.

I det sammanfattande avslutningskapitlet ges några anmärkningar om de gemensamma dragen hos de behandlade författarskapen vad gäller formsträvan, motiv, berättarhållning och en grundläggande solidaritet med de utsatta. Hos alla fyra författare är, heter det, landsbygden med och inverkar på framställningen i ett konstnärligt syfte, där modernismens forminriktning och bygdemiljön organiskt förenas. Den modernistiska bygdeskildringens tydligaste experimentella särdrag identifierar Ljungström som den flytande och mångtydiga berättarsituationen, där berättarens röst genom *erlebte Rede* och användningen av dialekt flyter samman med gestalternas tankar och yttranden, vilket tolkas i termer av solidaritet mellan berättare och gestalt, en solidaritet som dock inte framträder som en ”tycka synd om-mentalitet” (s. 291), utan handlar om såväl medkännande som kritiskt granskande och genomsökande. Landsbygden framträder heller inte hos de här författarna, menar Ljungström, som en idyllisk och trygg motpol till den moderna storstaden; även här finns alienation, ensamhet och frustration, även här gestaltas kollektiva normer och deras inverkan på individerna, men i bygdeskildringen tar sig allt detta delvis andra uttryck.

Ljungström avslutar avhandlingen genom att

svara på frågan om det går att uppfatta de fyra författarskapen som en del av en strömning. Han menar därvidlag att deras modernistiska inriktning på formen, liksom deras anti-idealistiska hållning med drag av 40-talets pessimism, skiljer ut dem från en stor del av den samtida populära landsbygdsskildringen, och att det alltså är rimligt att i stället för det breda och vaga begreppet 'nyprovinsialism' tala om en strömning med beteckningen 'modernistisk bygdeskildring'.

Ljungströms avhandling är över lag mycket väl skriven – även om det finns en del mindre malörer – och den samtidigt elastiska och pregnanta stilen skiljer på ett positivt vis ut framställningen från mycket av den prosa som dominerar den akademiska världen. Den höga nivån vad gäller skrivandet avspeglas också i den uppvisade förmågan vad gäller läsning: analyserna och tolkningarna av de skönlitterära verken är genomgående uppmärksamma, precisa och balanserade, och för det mesta mycket övertygande. Här ligger avhandlingens styrka. Svagheterna ligger i ramverket. Ett sätt att belysa en del problem vad gäller detta är att peka på Ljungströms behandling av frågan om material och materialavgränsning.

I avhandlingens materialavsnitt gör Ljungström, som tidigare sagt, bruk av olika avgränsningskriterier: Ett kriterium som har med tidsperiod att göra, ett fokus ligger på en kort period runt sekelskiftet 1950, ett par kriterier som har med författarna som personer att göra, med fokus på intryck och avsikt, och ytterligare ett kriterium som närmast är av estetisk art. Vad gäller tidsperiod kan man ställa sig frågande till gränsdragningen såväl bakåt som framåt. Varför tas inte den arbetarlitterära traditionen, som ju i många fall redan under 1900-talets första decennier innehåller formellt experimenterande bygdeskildringar, upp till närmare behandling? Och om vi blickar framåt: Hur förhåller sig ett författarskap som Per Olof Sundmans till den modernistiska bygdeskildringen? Eller Thomas Bannerheds? Man kan anta att poängen med avgränsningen här har att göra med att Ljungström vill ge ett korrektiv till Bäckströms 'nyprovinsialism' som litteraturhistoriskt begrepp, så till vida att det kommit att bli en beteckning på särskilt 1950-talets landsbygdsskildringar i allmänhet, med fokus på stoff och innehåll, vilket då förbiser att vi har en särskild strömning inom strömningen, som har en särskild inriktning på formen. Det lyckas Ljungström visa. Men rör vi oss utanför Bäckströms temporala fokus så skulle Ljungströms begreppsläggning kunna

fånga in en strömning som överskrider nyprovinsialismens gränser. Denna potential utnyttjas inte.

Ett annat avgränsningskriterium som Ljungström aktualiserar, och då specifikt för att skjuta Thorsten Jonsson åt sidan, är det närmast estetiska kriterium som sätts i bruk när det anmärks att formen i den modernistiska bygdeskildringen på ett organiskt vis uppstår ur bygdemiljön. Samma tanke återkommer i slutdiskussionen, där det hävdas att det inte handlar om att bygden som innehåll och miljö skildras med modernistiska stilgrepp, utan om att landsbygden är med och formar framställningen i ett konstnärligt syfte: "Den modernistiska formprincipen och bygdemiljön har i författarskapen bildat en legering" (s. 290). Detta görs samtidigt, med stöd i ett citat hämtat från Per-Olof Erixon, till en för modernismen generell utsaga: "Formen är för den modernistiske författaren inte bara ett verktyg med vilket han behandlar ett innehåll, utan är på något sätt också en del av innehållet" (s. 291). Att Jonsson placeras utanför avhandlingens urval blir då på samma gång ett avfärdande av honom som ('äkta') modernist, vilket inte bara framträder som märkligt, utan också svär mot den grundläggande, pragmatiska hållning till modernismbegreppet som presenteras i avhandlingens inledningskapitel, en hållning som i stort sett går ut på att begreppet används som det vanligtvis brukar användas. Till yttermera visso kunde också denna hållning ha diskuterats vidare. Den uppfattning av modernismen som avhandlingen vilar på bygger i huvudsak på äldre och svenska källor, medan nyare, internationell forskning, fokuserad på modernismer snarare än modernismen, lyser med sin frånvaro.

Ytterligare urvalskriterier leder vidare in i fler frågetecken vad gäller avhandlingens redovisade utgångspunkter. Inte minst handlar det om författarna som biografiska personer, att de rörde sig i modernistiska kretsar och tog intryck av modernismens idéer, och att de också var medvetna konstnärer, med specifika intentioner med sitt skrivande. Här antyds en teoretisk grundsyn, med inriktning på författarinstanten, som dels inte över huvud taget tas upp i teoriavsnittet, och dels skaver mot den teori som faktiskt presenteras. Enligt den redovisade Wittgensteinska språk- och litteratursynen bestäms ett uttrycks betydelse av hur det används inom ramen för ett specifikt språkspel, där förståelsen förutsätter att mottagaren deltar i det språkspel det är fråga om. Här ligger alltså fokus på *användande* och spel med två parter, snarare än på psykologisk intention från den som initierar kom-

munikationen. Generellt kan man med tanke på den hållning som faktiskt präglar undersökningen som helhet ställa sig undrande till varför detta med en litteratursyn à la Wittgenstein över huvud taget tas upp inledningen, samtidigt som det faktum att så ändå är fallet innebär att vissa frågor blir uppenbara att ställa. Varför, till exempel, aktualiserar inte Ljungström den genre-teori som explicit gör bruk av Wittgensteins tänkande, med Alastair Fowlers klassiska *Kinds of Literature* (1982) som den givna utgångspunkten – Fowler som gör gällande att genreuppfattning är avgörande för litterär reception? Över lag är receptions-perspektivet, på grund av författarinriktningen, skjutet i bakgrunden i avhandlingen, som saknar en öppen diskussion om hur den beskrivna legeringen av modernism och bygdeskildring skapar betydelse i ett lässammanhang.

I det sammanhanget är avhandlingens frekventa bruk av begreppen ”poetik” och ”språkpoetik” intressant att notera. I syftesformuleringen sätts ”poetik” fram som en synonym till ”en medveten konstnärlig praktik” (s. 15), men i de undersökande kapitlen kopplas begreppen snarare till ett högst begränsat urval av extralitterära författaryttranden. Hur Ljungström ser på förhållandet mellan litterär praktik och författaruttalanden blir inte tydligt. Samma otydlighet återkommer ställvis när det kommer till förhållandet mellan författare och berättare.

Linus Ljungströms avhandling om de fyra författarskap som han samlar under beteckningen ”modernistisk bygdeskildring” är mycket välskriven och fylld av spännande och övertygande analyser och tolkningar av hur landsbygden som språk och miljö tar form och formar de litterära berättelserna av Aronson, Aurell, Dagerman och Lidman. Den är över lag väl utförd, även om det saknas en del klarlägganden vad gäller såväl litteratursyn som begrepps-användning. Ljungström lyckas på ett väl avvägt vis fånga in såväl gemensamma drag som skillnader författarskapen emellan och bidrar med nya perspektiv på dem, inte minst vad gäller bruket av vardagens språk som dialekt och som skvaller. Till syvende och sist framstår det också som rimligt att med Ljungströms undersökning som grund korrigera ’nyprovincialismen’ som litteraturhistorisk beteckning. Avhandlingen öppnar därtill ögonen för fornutmanande litterära landsbygdsskildringar utanför det anlagda tidsspännat, både bakåt och framåt i litteraturhistorien, ända in i våra dagar.

Christer Ekholm

Sara Pärsson, *Ta sig hem. Skönlitterära skildringar av kvinnan och hemmet från tidigt 1900-tal*. Stockholms universitet. Makadam. Göteborg & Stockholm 2022.

Sara Pärssons välskrivna avhandling ger nya ingångar till ett knippe kända romaner skrivna av Selma Lagerlöf, Elin Wägner och Moa Martinson. Genom att peka ut betydelsen av rumsliga perspektiv i skönlitterär analys öppnar studien för spännande nyläsningar och vitaliserar därmed även litteraturvetenskapen som ämnesdisciplin.

Den övergripande titeln i Pärssons studie *Ta sig hem* rymmer en intressant dubbelbetydelse, som både fångar företeelsen att finna ett hem och att ta en plats i besittning, i betydelsen göra den till sin – att kräva utrymme. Undertiteln ”kvinnan och hemmet” manifesterar avhandlingens sammanlänkade fokus på genus och rumslighet.

Avhandlingstexten inleds och avslutas med ett åberopande av det tal, ”Hem och stat”, som Selma Lagerlöf höll vid en rösträttskongress i Stockholm 1911. Kvinnornas ansvar för det mikrokosmos som hemmet utgjorde erbjöd här argument för att de också var mogna för det engagemang i statens angelägenheter som rösträtten innebar. Genom att rama in avhandlingen med detta tal introducerar Pärsson tidens täta koppling mellan kvinnan, hemmet och staten, och öppnar för studiens övergripande ambition att visa på skönlitteraturens upptagenhet vid aktuella samhällsfrågor.

Avhandlingen omfattar 294 trycksidor och rymmer en inledning, tre större analyskapitel om vardera runt 50 sidor och en kortare avslutande del om tio sidor som jämför källmaterialets olika hemskildringar. Analyserna rymmer närstudier av skildringar av hem i fyra romaner från första halvan av 1900-talet: Elin Wägners *Pennskaftet* från 1910, Selma Lagerlöfs *Charlotte Löwensköld* från 1925 och *Anna Svärd* från 1928, samt Moa Martinsons *Mor gifter sig* från 1936. Tämigen kända verk som Pärsson undersöker utifrån nya parametrar. Analyserna är uppbyggda på samma sätt – de inleds med presentationer av författaren och det aktuella verket, varpå följer en historisk contextualisering och ett avsnitt om tidigare forskning, innan analysen av romantexten tar vid.

Den historiska bakgrunden är central och får stort utrymme. Åren kring förra sekelskiftet innebar kvinnoöverskott och trångboddhet, samtidigt som ett hem för att betraktas som fullständigt förutsatte en grund i heterosexuell äktenskap och